

Identify the Key Drivers of Local Planning of Rural Settlements

Case Study: East Azerbaijan Province

Mohammadreza Pourmohammadi^{1✉} | Aghil Khaleghi²

1. Professor, Department of Geography and Urban Planning, University of Tabriz, Tabriz, Iran.

E-mail: Pourmohammadi@tabrizu.ac.ir

2. PhD in Geography and Rural Planning, Postdoctoral Researcher, INSF, Tabriz, Iran. E-mail: khaleghi567@tabrizu.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type

Research Article

Article history:

Received 15 May 2022

Received in revised form 18

July 2023

Accepted 29 August 2022

Published online 19 April 2024

Keywords:

Local planning,

Rural development plan,

Foresight,

East Azerbaijan,

Local planning of rural settlements is an inevitable issue and requires foresight and the development of appropriate development policies in this area. The present study is applied in terms of purpose and in terms of nature and data collection is descriptive-analytical and based on the nature of data is mixed and in terms of time is futuristic. The sample size of the present study consists of 30 panels of respondents. MICMAC method has been used for futurism and processing of interaction matrices. Local development plans, include "rural guide plans, rural areas reorganization plan, scattered village integration plan, improvement plan, reorganization plan and protection of valuable villages, development plan and Rural development is a plan for the sustainable development of rural systems and a program for the economic development and job creation of rural areas. Due to the importance of local development projects in the geographical space of rural settlements in East Azerbaijan province have been more or less effective, which include the scope of research. 22 influential variables and finally 7 key drivers: "Creating a single and clear management system for the villages, Local potential in planning, sectoral and local plans, stakeholder participation, resource self-sufficiency in a system, the role of middle cities in local rural development and finally the appropriate implementation model" in local planning of rural settlements were identified. "Creating a single and clear management system for the villages" is in the first place of direct and indirect impact and is of great importance

Cite this article: Pourmohammadi, M.R., Khaleghi, A.,(2024). Identify the key drivers of local planning of rural settlements

Case study: East Azerbaijan province . *Journal of Geography and Planning*, 28 (87), 81-100

<http://doi.org/10.22034/GP.2022.51406.2997>

© The Author(s).

Publisher: University of Tabriz.

DOI: <http://doi.org/10.22034/GP.2022.51406.2997>

Extended Abstract

Introduction

Local planning of rural settlements, along with their future, is an inevitable issue and requires foresight and the development of appropriate development policies in this area. The present study is applied in terms of purpose and in terms of nature and data collection is descriptive-analytical and based on the nature of data combined and in terms of time is futuristic. The sample size of the present study consists of 30 panels of respondents. MICMAC method has been used for futurism and processing of interaction matrices. Local development plans include "rural guide plans, rural areas reorganization plan, scattered village integration plan, improvement plan, reorganization plan and protection of valuable villages, development plan and Rural development is a plan for the sustainable development of rural systems and a program for the economic development and job creation of rural areas. The study of the results and consequences of local patterns, plans, and programs of rural development in East Azerbaijan province, which have been implemented and applied under the five-year plans of economic, social, and cultural development of the country, indicates that these development plans according to the prevailing view in development plans And lack of proper foresight have not achieved their ideal goal in their rural settlements; Therefore, it is necessary to identify and analyze effective key drivers for planning local plans for rural settlements based on foresight.

Data and Method

The method of the present study is applied in terms of purpose and terms of nature and data collection is descriptive-analytical and based on the nature of data combined and in terms of time is futuristic. To identify the key factors influencing the local planning of rural development in the form of an interaction analysis matrix (the rate of impact from zero to three) from MICMAC software as a researcher-made questionnaire has been provided to the respondents. The panel of respondents consists of 30 university professors in related fields in East Azerbaijan province. In the panel method, respondents are not selected by sampling, but in these methods, based on the characteristics of individuals such as background, proximity to the field of study and experience, probability of response, academic degree, and the like are invited according to priority. Has followed. The validity of the structural part was obtained by MICMAC based on the formal validity of the panel comments and its optimal reliability was obtained using Cronbach's alpha (0.88). The method of MICMAC software is that first the important variables and components in the field are identified, then it is entered into the impact analysis matrix and the relationship between these variables and the relevant field is recognized by experts. The variables in the rows affect the variables in the columns. Thus, the variables in the rows are effective and the variables in the columns are affected. This matrix is known as the MDI or direct effect matrix, and each MDI_{ij} represents the effect of each variable *i* on the variable *j*, which can be represented as quantitative numbers from zero to three.

Results and Discussion

The process of structural analysis of the interaction of factors on each other formed a matrix with dimensions of 22*22. The matrix is 99% desirable based on statistical indicators with two data rotations, which indicates the high validity of the answers. The degree of saturation of the matrix is 93.8%, which shows that the selected factors have a large and scattered effect on each other, and in fact the system has been in an unstable state. Out of a total of 454 evaluable relationships in this matrix, 30 are zero-number relationships, meaning that the factors did not affect or were not affected by each other. There were 67 number 1 relationships (15%), 193 number 2 relationships (42%) and 194 number 3 relationships (43%). Table (3) shows the direct and indirect effects of variables on each other. In terms of potential direct and indirect influence and dependency matrices, it can be said that the variable "planning a single and specific management system for the village" is in the first place of direct and indirect impact and has the largest share in their failure. The variable "basic attention to local potential during planning" is in the first place with the highest degree of direct dependence on other variables. The management is single and specific for the village in this regard, they are in the second and third ranks of effectiveness.

Conclusion

The process of structural analysis of the interactions of factors with each other was formed with a matrix whose dimensions (22*22) were obtained through interviews with the panel. The results showed that the matrix based on statistical indicators with two data rotations is 99% desirable, which indicates the high validity of the answers. What was obtained from examining the state of the scatter plot of effective variables is the state of system instability. Most variables were scattered around the diagonal axis of the plane. With the exception of a few limited factors that indicate that they have a high impact on the system, the rest of the variables were almost

identical to each other. A total of 7 key drivers for the local development planning approach of rural settlements in East Azerbaijan province were identified and identified that in terms of impact matrix and potential direct and indirect dependence of the variable "planning a single and specific management system for the village" in the first place of direct and indirect impact. And had the greatest share in their defeat. Factors: "Basic attention to local potential during planning, attention to sectoral and local plans, serious attention to rural participation in local planning, attention to resource self-sufficiency in a system, basic attention to the role of middle cities in rural local development and appropriate implementation model" In the final ranking, the key factors affecting the system were identified as the final drivers.

References

- Afrakhteh, H. (2020). *Structural requirements of development in rural areas of Iran*, Tehran: Qomes. [in Persian]
- Andersen, A.D., Andersen, P. D. (2017). Foresighting for inclusive development, *Technological Forecasting and Social Change*, 119: 227-236.
- Ashnoui Nooshabadi, A. & Mohammad Ebrahimi, M. (2021). Determining the key drivers affecting urban livability with a future research approach (Case study: Kashan city), *Geography and Planning*, 25 (76): 27-41. [in Persian]
- Bastosa, Carlos Aguirre & Weber, Matthias K. (2018). Foresight for shaping national innovation systems in developing economies, *Technological Forecasting and Social Change*, 128: 186-196.
- Chirisa, I. (2021). Opportunities in master and local planning for resilient rural settlement in Zimbabwe, *Journal of Rural Studies*, 86: 97–105.
- Da Costa, O., Warnke, P., Cagnin, C., & Scapolo, F. (2008). The impact of foresight on policy-making: insights from the FORLEARN mutual learning process, *Technology Analysis & Strategic Management*, 20(3): 369–387.
- De Blois, M., Herazo-Cueto, B., Latunova, I., & Lizarralde, G. (2011). Relationships between Construction Clients and Participants of the Building Industry: Structures and Mechanisms of Coordination and Communication, *Architectural Engineering and Design Management*, 7(1): 3–22.
- Eftekhari R., A., Darvishi, H., Rahmani, B. & Sarrafi, M. (2019). Analysis of effective factors in designing spatial development scenarios based on rural areas under study: Zone 3 Land Management, *Spatial Planning*, 23 (3): 146-125. [in Persian]
- Godet, M. (2006). *Creating Futures: Scenario planning as a Strategic Management Tool*, France, and Economical publish.
- Heydari, M.T., Anbarloo, A., Rahmani, M., & Tahmasebi Moghadam, H. (2020). Monitoring social viability in dilapidated areas of the city with a futures research approach (Case study: dilapidated texture of the central part of Zanjan), *Geography and Planning*, 24 (73): 121-155. [in Persian]
- Higdem, Ulla (2014). The co-creation of regional futures: Facilitating action research in regional foresight, *Futures*, 57: 41–50.
- Joseph, V. (2003). A generic foresight process framework, *Foresight*, 3: 10-21.
- Kamusi Alamdari, J., Asghari, H., Poursheykhian, A. & Hassani Mehr, S. (2021). An Analysis of the Challenges and Strategies of Sustainable Regional Development with a Future Research Approach (Case Study: Aras Free Zone). *Regional Planning*, 11 (44): 118-103. [in Persian]
- Karimzadeh, H. & Saadi, S. (2020). Analysis of urban creep process and its effect on rural slopes around Marivan, *Regional Planning*. 10 (39): 156-141. [in Persian]
- Khaleghi, A. & Majnuni Tutakhaneh, A. (2021). Future Rural Development Planning Research (Case Study: Varzeqan County). *Regional Planning*, 11 (42): 153-137. [in Persian]

- Khaleghi, A. & Naghizadeh, R. (2020). Analysis of Rural Community Attitudes Towards Development Plans in the Geography of Spatial Behavior Case Study: Central part of Varzeqan County, *Geography & Development*, 19 (64): 290-264. [in Persian]
- Khaleghi, A. (2019). "Problem Finding and Pathology of Rural Planning with Futuristic Approach (Case Study: Varzeqan County)", PhD Thesis, Faculty of Planning and Environmental Sciences, University of Tabriz, unpublished. [in Persian]
- Lizarradle, G (2011). Stakeholder participation and international housing in subsidized housing projects in colombia and south Africa, *Habitat international*, Vol.35(2): 175-187.
- Long, N. (1977). *An Introduction to the Sociology of Rural Development*, London: Tavis tock Publications.
- March, A., Kornakova, M., Handmer, (2017). *Urban planning and recovery governance*, In: March, A., Kornakova, M. (Eds.), *Urban Planning for Disaster Recovery*. Elsevier Science, Cambridge, 13–30.
- Markey, S., Connelly, S., & Roseland, M. (2010). Back of the Envelope: Pragmatic Planning for Sustainable Rural Community Development, *Planning Practice & Research*, 25(1): 1–23.
- Maynooth, NUI (2005). *Rural ireland 2025 foresight perspectives*, joint publication, University College Dublin, Teagasc.
- Nackoney, J., Williams, D. (2013). A comparison of scenarios for rural development planning and conservation in the Democratic Republic of the Congo, *Biological Conservation*, 164: 140–149.
- Omidi Shahshabad, O., Badri, S.A., Zali, N. & Rezvani, M.R. (2019). Analysis of Key Factors Affecting the Formation of Rural Spatial Planning Pattern with Futuristic Approach (Case Study: Lorestan Province), *Rural Research*, 1 (37): 113-92. [in Persian]
- Oner A. M., Ozcan, S. (2005). A system approach to policy analysis and development planning: Construction sector in the Turkish 5-year development plans, *Technological Forecasting and Social Change*, 72(7): 886-911.
- Pourmohammadi, M.R., Hosseinzadeh Dalir, K., Ghorbani, R. & Zali, N. (2010). Re-engineering the planning process with emphasis on the application of foresight, *geography and development*, 8 (20): 58-37. [in Persian]
- Rahimipour, B., Zaheri, M. & Karimzadeh, H. (2020). Identification and analysis of key drivers affecting the sustainable development of rural tourism with a future research approach (Case study: Tourism target villages of Saqqez city), *Tourism Planning and Development*, 9 (35): 111-90. [in Persian]
- Raszkowski, A. (2014). Place marketing in the process of territorial identity creation and strengthening, *Journal of European Economy*, 13(2): 193-204.
- Rezvani, M.R. (2011). "Planning at the local level and its place in the country's rural development programs", the first international conference on rural development, experiences and foresight in local development, Zahedan. [in Persian]
- Ricardo A. D. (2011). Planning for sustainable development: Strategic alignment in Peruvian regions and cities, *Futures*, 43 (8): 908–918.

- Saeidi, A. (2010). Ten Articles in Recognizing Rural Settlements, Tehran: Mehr Minoo Publications. [in Persian]
- Schwab, J., (2010). *Hazard Mitigation: Integrating Best Practice into Planning*. American Planning Association, Chicago.
- Soheilvand, L., Haghparast, F., Soltani, A. & Faramarzi, M. (2020). Identification and analysis of key drivers affecting the provision of suitable housing for low-income groups in the city of Tabriz, *Geography and Planning*, 25 (78): 242-219. [in Persian]
- Sotoudeh, N.Z., Fathollahi, J. & Mousavi, M.N. (2021). Explaining Regional Competitiveness with Futuristic Approach (Case Study: Kermanshah Province), *Regional Planning*, 11 (44): 39-56. [in Persian]
- Stimson, R. J., Stough, R. R., & Roberts, B. H. (2006). *Regional economic development: analysis and planning strategy*, Springer Science & Business Media.
- Taghilo, A. (2014). Future Scenarios of Rural Settlements in Iran, *Rural Research and Planning*, 3 (5): 97-83. [in Persian]
- Taheri Demneh, M. & Kazemi, M. (2020). A Futuristic Reading of the Problems of Social Hope in Iran, *Strategic Research on Social Issues in Iran*, 30 (3): 80-49. [in Persian]
- Taheri Demneh, M. (2018). Future Research Analysis on the Constructive Basis of Future Images, *Strategic Studies in Public Policy*, 29, Special Issue on Society and Development: 65-45. [in Persian]
- Tonts, M., Horsley, J., (2019). *The neoliberal countryside*. In: Scott, M., Gallent, N., Gkartzios, M. (Eds.), *The Routledge Companion to Rural Planning*, Routledge Companion, London and New York, 114–124.
- Torre, A. and F. Wallet (2016). *Regional Development in Rural Areas: Analytical Tools and Public Policies*, Springer Briefs in Regional Science.
- Vargas-Lama, F., & Osorio-Vera, F.-J. (2020). The Territorial Foresight for the construction of shared visions and mechanisms to minimize social conflicts: The case of Latin America, *Futures*, 123: 102625.
- Weigand, K., Flanagan, T., Dye, K, Jones, P. (2014). Collaborative foresight: Complementing long-horizon strategic planning, *Technological Forecasting & Social Change*, 85: 134–152.

شناسایی پیشران‌های کلیدی برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی

مورد مطالعه: استان آذربایجان شرقی

محمد رضا پورمحمدی^۱ | عقیل خالقی^۲

۱. نویسنده مسئول، استاد گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: Pourmohamadi@tabrizu.ac.ir

۲. دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، پژوهشگر پسادکتری صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور (INSF)، تبریز، ایران.

رایانامه: khaleghi567@tabrizu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۲۵</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۲۷</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۰۷</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۱/۳۱</p> <p>کلیدواژه‌ها: برنامه‌ریزی محلی، طرح توسعه روستایی، آینده‌نگاری، آذربایجان شرقی</p>	<p>برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی موضوعی اجتناب‌ناپذیر بوده و نیازمند آینده‌نگاری و تدوین سیاست‌های توسعه‌ای مناسب در این زمینه است. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی بوده و به لحاظ ماهیت و گردآوری اطلاعات از نوع توصیفی - تحلیلی و بر مبنای ماهیت داده‌ها ترکیبی و به لحاظ زمان از نوع آینده‌نگاری است. حجم نمونه پژوهش حاضر متشکل از ۳۰ نفر پانل افراد پاسخگو است. برای آینده‌نگاری و پردازش ماتریس تأثیرات متقابل از روش میک‌مک استفاده شده است. طرح‌های توسعه محلی شامل «طرح‌های هادی روستایی، طرح ساماندهی مناطق روستایی، طرح تجمیع روستاهای پراکنده، طرح بهسازی، طرح ساماندهی و حفاظت از روستاهای واجد ارزش، طرح توسعه و عمران روستایی، طرح توسعه پایدار منظومه‌های روستایی و برنامه توسعه اقتصادی و اشتغال‌زایی نواحی روستایی» می‌باشد. با توجه به اهمیت موضوع طرح‌های توسعه محلی در فضای جغرافیایی سکونتگاه‌های روستایی استان آذربایجان شرقی کم‌وبیش مؤثر بوده‌اند که قلمرو مطالعه تحقیق را شامل می‌شوند. تعداد ۲۲ متغیر تأثیرگذار و در نهایت ۷ پیشران کلیدی: «ایجاد یک نظام مدیریتی واحد و مشخص برای روستاها، پتانسیل محلی در جریان برنامه‌ریزی، طرح‌های بخشی و محلی، مشارکت ذینفعان، خودکفایی منابع در یک منظومه، نقش شهرهای میانی در توسعه محلی روستایی و در نهایت الگوی اجرایی مناسب» در برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی شناسایی شدند. «ایجاد یک نظام مدیریتی واحد و مشخص برای روستاها» در رتبه اول تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم قرار گرفته و حائز اهمیت فراوان است.</p>

استناد پورمحمدی، محمد رضا؛ خالقی، عقیل؛ (۱۴۰۳). شناسایی پیشران‌های کلیدی برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی مورد مطالعه: استان آذربایجان

شرقی. جغرافیا و برنامه‌ریزی، ۲۸ (۸۷)، ۱۰۰-۸۱.

<http://doi.org/10.22034/GP.2022.51406.2997>

مقدمه

توسعه روستایی با عدم توافق کلی در مورد ماهیت، دامنه و اهمیت مشخص شده و هیچ فرمول ساده‌ای برای پیروی از آن وجود ندارد (Tonts & Horsley, 2019:114). همچنین یک مقوله سرزمینی و فضا مبنا می‌باشد (درویشی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۱۶). برای دستیابی به توسعه پایدار و یکپارچه و تبیین نابرابری‌های محلی و ناحیه‌ای و پیشبرد اقتصاد روستایی جوامع محلی و خدمات همگانی، دولت‌ها باید فضای همگانی تازه‌ای را ایجاد کنند (سعیدی، ۱۳۸۹: ۱۰). بر این اساس برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی و نیز توجه به آینده آن، موضوعی اجتناب‌ناپذیر بوده و نیازمند تحلیل کامل مطالعات آینده‌نگر و تدوین سیاست‌های توسعه‌ای مناسب در این زمینه و آینده‌پژوهی است (Torre & Wallet, 2016: 2). در این میان آنچه ضروری است شناخت و اطمینان یافتن از مشارکت افراد ذینفع در برنامه‌ریزی محلی و ساماندهی امور مربوط به خود است (Lizarralde, 2011:175). این در حالی است که برنامه‌های توسعه‌ای، عمدتاً به صورت دولتی، غیرمشارکتی و بخشی‌نگرانه تدوین و اجرا شده و منافع آن‌ها به طور غیرمتناسب و ناعادلانه، نصیب افراد قدرتمند و ثروتمند گردیده است (Long, 1977: 22) که نیازمند تجویز راه‌حل‌های عملی برای حل مسائل است.

در این زمینه آینده‌نگاری بیش از آنکه بتواند بر یافته‌های خود در مورد موضوع آینده به‌یقین برسد، به دنبال افزایش اطمینان و بهبود روش‌هایی است که به کمک آن‌ها به کشف و بازشناسی و الگوسازی از این موضوع با ارائه سناریوهای سازگار پردازد (Joseph, 2003: 10 - 21). با به‌کارگیری آن می‌توان علاوه بر تحلیل روندهای گذشته، به کشف، ابداع و ارزیابی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب نیز دست‌یافت و در صورت لزوم تغییر داد (Godet, 2006: 2)؛ از طرفی فعالیت‌های آینده‌نگاری می‌توانند تناقض ذاتی میان ماهیت بلندمدت مسائل اصلی جامعه و افق زمانی کوتاه‌مدت سیاست‌گذاران را نشان دهند (Da Costa et al, 2008:371).

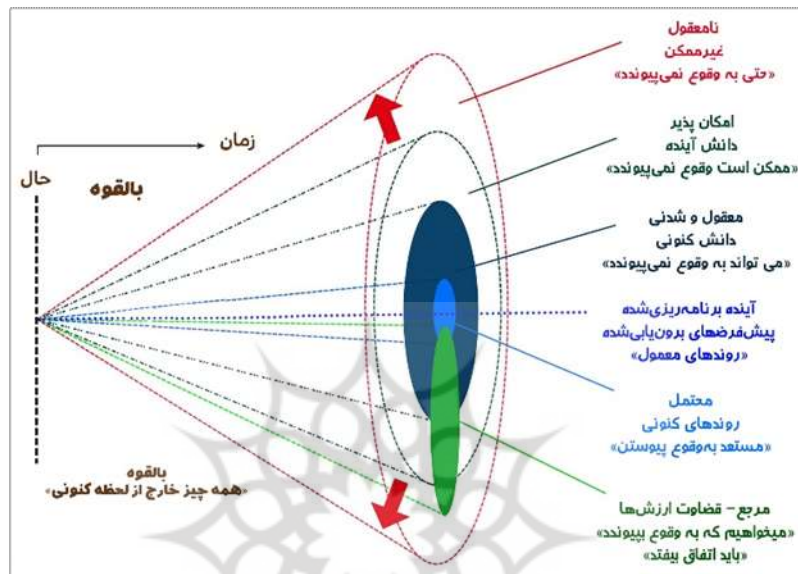
طرح‌های توسعه محلی شامل «طرح‌های هادی روستایی، طرح ساماندهی مناطق روستایی، طرح تجمیع روستاهای پراکنده، طرح بهسازی، طرح ساماندهی و حفاظت از روستاهای واجد ارزش، طرح توسعه و عمران روستایی، طرح توسعه پایدار منظومه‌های روستایی و برنامه توسعه اقتصادی و اشتغال‌زایی نواحی روستایی» می‌باشد. از طرفی با توجه به غلبه خصیصه غیرمشارکتی همچنان باید گفت الگویی سازگار و بومی‌شده با ظرفیت و پتانسیل‌های موجود برای توسعه محلی و منطقه‌ای ارائه نشده است. با توجه به این مهم، بررسی نتایج و پیامد الگوها، طرح‌ها و برنامه‌های محلی توسعه روستایی در استان آذربایجان شرقی حاکی از آن است که این طرح‌های توسعه‌ای با توجه به دیدمان غالب در برنامه‌های توسعه و عدم آینده‌نگری صحیح، به هدف آرمانی خود در سکونتگاه‌های روستایی خود دست نیافته‌اند. این در حالی است که نتایج مطالعات و پژوهش‌های مختلف و نیز نتایج گزارش‌های رسمی مختلف (مرکز آمار ایران) نیز نشان‌دهنده نابرابری‌های منطقه‌ای از لحاظ شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و نیز شاخص‌های توسعه پایدار و توسعه انسانی در سکونتگاه‌های روستایی استان است؛ بنابراین لازم است پیشران‌های کلیدی مؤثر برای برنامه‌ریزی برنامه‌های محلی سکونتگاه‌های روستایی مبتنی بر آینده‌نگاری، شناسایی و تحلیل شوند.

مبانی نظری

آینده‌پژوهی پایه‌ها و اسلوب‌های بررسی و سپس اتخاذ تصمیم، پی‌ریزی و اقدام درباره علوم و فن‌های وابسته به آینده بوده (اشنویی نوش‌آبادی و محمدابراهیمی، ۱۴۰۰: ۲۸) و در شکل دادن به آینده‌های منافع اجتماعی که ارزش‌های ذاتی و ابزاری را به ارمان می‌آورد بسیار مهم است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۲۸). در پاسخگویی به چالش‌های خاص، مفهوم آینده‌نگاری از ضعف دانش پیش‌بینی، دانش سیاست‌گذاری و دانش مدیریت راهبردی، ظهور یافته است. فعالیت‌های آینده‌نگاری اغلب عدم کفایت نظام سیاست‌گذاری و مدیریت فعلی برای روبرو شدن با چالش‌های اصلی اجتماع را روشن می‌کنند (Da Costa et al, 2008:371). آینده پیش‌بینی‌پذیر نیست اما همه آدمیان برای تصمیم‌گیری، تصاویری از آینده در ذهنشان می‌سازند و بر

مبنای آن‌ها عمل می‌کنند. تصاویر آینده، خوش‌بینانه و یا بدبینانه است و در سطح فردی یا جمعی عمل می‌کند (طاهری‌دمنه و کاظمی، ۱۳۹۹: ۵۶)؛ با درک این موضوع، در نقطه مقابل گذشته‌گرایی و حال‌محوری می‌توان به انواع مختلف آینده (شکل ۱) اندیشید.

آینده‌های محتمل، آینده‌های باورپذیر، آینده‌های ممکن و آینده‌های مطلوب، انواع مختلف آینده هستند که در مخروط آینده‌ها در آینده‌پژوهی موردبحث قرار می‌گیرند. در این بین، آینده‌های محتمل نزدیک‌ترین آینده‌ها به زمان حال هستند که تا حد زیادی ریشه در اکنون و گذشته دارند. فراتر از این آینده‌ها، آینده‌های باورپذیر و ممکن قرار می‌گیرند (طاهری‌دمنه، ۱۳۹۷: ۶۳).

شکل (۱). مخروط آینده‌ها

(مأخذ: خالقی، ۱۳۹۸: ۹۶)

با عنایت به این موضوع کاهش ناهماهنگی‌های توسعه و دستیابی به توسعه منطقه‌ای متعادل در آینده یکی از اهداف مهم سیاست‌های توسعه منطقه، از سطح خرد تا کلان است (Zivanovic, 2017: 69)؛ از طرفی توسعه محلی و منطقه‌ای بایستی به‌عنوان یک رویکرد مؤثر در توسعه فرایندهای اجتماعی-اقتصادی و توزیع متوازن منابع در یک منطقه شناخته شود که هدف غایی آن آینده مطلوب همراه با توسعه پایدار باشد؛ لذا چنین توسعه‌ای باید خود را از طریق دستیابی به نتایج مطلوب از دیدگاه همه کاربران فضایی منطقه نمایان کند (Stimson et al, 2006:2) و در نتیجه بهبود مداوم کیفیت زندگی در جوامع محلی می‌بایست از پیامدهای بلندمدت آن باشد (Raszowski, 2014: 194).

با توجه به اینکه آینده‌نگاری و یا به عبارتی ایجاد یک استراتژی چشم‌انداز بلندمدت برای نهادهای زیرملی (مناطق، بخش‌ها، استان‌ها یا مناطق) یک ضرورت است (Vargas-Lama et al., 2020: 2)، در کنار آن آینده‌نگاری منطقه‌ای در مفهوم روش‌های آینده بر یک زمینه مشخص جغرافیایی تعریف‌شده، بکار رفته است که ممکن است نشان‌دهنده توسعه منطقه‌ای در مفهوم گسترده‌تر باشد (Higdem, 2014: 42). با این توصیف، طرح‌های توسعه محلی را می‌توان به‌عنوان سیاست‌هایی تعریف کرد که شامل چشم‌انداز توسعه یک جامعه در یک دوره زمانی مشخص معمولاً در یک دوره بلندمدت ۱۵ تا ۳۰ ساله است (اگرچه طول آن ممکن است از کشوری به کشور دیگر متفاوت باشد). (March et al., 2017: 14)؛ بنابراین، دامنه طرح‌های جامع یا برنامه‌ریزی توسعه محلی فراتر از موضوعات برنامه‌ریزی فضایی است، اگرچه توسعه مکانی و مقررات توسعه، جهت‌گیری سنتی اصلی برنامه‌ریزی توسعه محلی است (Chirisa, 2021: 2). فراتر از ابزارهای توسعه فضایی، برنامه‌ریزی توسعه محلی همچنین می‌تواند از بودجه سرمایه و تابع تخصیص منابع برای پروژه‌هایی که در همه جنبه‌ها (توسعه اقتصادی، مدیریت اجتماعی

و زیست‌محیطی) نیستند، استفاده کند (Schwab, 2010: 2). باید گفت عدم مشارکت مردم در فرایند تهیه و تصویب طرح‌ها و پروژه‌های توسعه روستایی و عدم توجه به خواست و نظر آنان در این خصوص باعث نارسایی محتوای این طرح‌ها شده و هم‌اکنون با ایجاد مشکلات جدی در روند اجرایی، موفقیت این طرح‌ها را به حداقل ممکن کاهش داده است (رضوانی ۱۳۹۰: ۵۶).

طرح‌های توسعه محلی که همه مناطق روستایی کشور کم‌وبیش یک یا چند از آن‌ها را دارند، در اجرا با مشکل جدی مواجه‌اند و به‌رغم هزینه‌های نسبتاً زیادی که برای تهیه آن‌ها می‌شود، سهم چندانی در نظام برنامه‌ریزی روستایی کشور ندارند. برنامه‌های محلی و یا طرح‌های محلی که می‌توانند جایگزین آن‌ها شوند این قابلیت را دارند که با رویکرد یکپارچه و پایدار و با مشارکت مردم و نهادهای محلی و نیز با یکپارچگی بین بخشی و هماهنگی سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی همراه با سیاست‌های کلان ملی و منطقه‌ای در زمینه توسعه روستایی، نقش اساسی در روند توسعه روستایی کشور ایفا نمایند (رضوانی ۱۳۹۰: ۵۷). در نتیجه خلق فضایی توسعه و تدوین سناریوهای توسعه فضایی در مناطق روستایی معلول عوامل کلیدی، روندها و رخدادهای گوناگون و متنوعی است که به تصویر کشیدن توسعه فضایی و تدوین چشم‌انداز فضایی آینده سرزمینی را با مسئله جدید مواجه خواهد کرد (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۲۹).

نتایج مطالعه پورمحمدی و همکاران (۱۳۸۹) نشان می‌دهد دو فرآیند از منظر برخی شاخصه‌ها نظیر رویکرد کلان، شکل فرآیند، گرایش فکری و جهان‌بینی، مأموریت، کارایی و روش، مورد مقایسه تطبیقی قرار گرفته است. نتایج مطالعه تقیلو (۱۳۹۳) نشان می‌دهد درآمد و اشتغال عوامل کلیدی تأثیرگذار در حیات روستاها هستند و گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات و سیاست توسعه سکونتگاه‌های کوچک به‌عنوان پیشران‌های مهم در روند عامل‌های کلیدی می‌باشند. در مطالعه امیدوی و همکاران (۱۳۹۸) با موضوع تحلیل عوامل کلیدی مؤثر بر شکل‌دهی الگوی آمایش فضاها روستایی استان لرستان با رویکرد آینده‌نگاری، تعداد ۱۳ عوامل کلیدی مؤثر شناسایی شده است. نتایج مطالعه خالقی و نقی‌زاده (۱۴۰۰) نشان می‌دهد به مشارکت نگرفتن ذینفعان در برنامه‌های توسعه به همراه عدم آینده‌نگری صحیح از عوامل مهم بروز آسیب‌های مربوط در تدوین برنامه‌های توسعه است. خالقی و مجنونی (۱۴۰۰) در آینده‌پژوهی برنامه‌ریزی توسعه روستایی شهرستان ورزقان، عوامل «توسعه مشارکت زنان در امور اجتماعی، مهاجرت، توسعه سلامت و کیفیت زندگی» از حوزه اجتماعی؛ عامل «توسعه ICT» از حوزه فناوری؛ عامل «کارآفرینی روستایی» از حوزه اقتصادی و عامل «هویت مکانی» از حوزه ارزش‌ها را متغیرهای تأثیرگذار بر آینده برنامه‌ریزی توسعه روستایی شهرستان ورزقان شناسایی کرده‌اند. ستوده و همکاران (۱۴۰۰) به تبیین رقابت‌پذیری منطقه‌ای با رویکرد آینده‌نگاری در استان کرمانشاه پرداخته و تعداد نه شاخص را به‌عنوان عوامل کلیدی در رقابت‌پذیری منطقه کرمانشاه تشخیص داده‌اند. کاموسی و همکاران (۱۴۰۰) به تحلیل چالش‌ها و راهبردهای توسعه پایدار منطقه آزاد ارس پرداخته و نتیجه می‌گیرند که می‌توان با برنامه‌ریزی استراتژیک و توسعه خلاق و واقع‌نگر بر اساس پارادایم آینده‌نگر از راه بازتعریف نقش و جایگاه منطقه آزاد ارس در عرصه ملی و بین‌المللی و ارتقای نقش‌ها و عملکردها به توسعه پایدار منطقه نائل آمد.

مطالعه ماینوت^۱ (۲۰۰۵) در واقع گزارشی مفصل از ارزیابی چشم‌انداز توسعه روستایی در پاسخ به چالش‌های نوظهور در مناطق روستایی ایرلند است. اونر و اوزجان^۲ (۲۰۰۵) مدل پیشنهادی که مدل مدیریت توسعه یکپارچه^۳ (IDMM) است و مفهومی بر اساس اصول تفکر سیستمی و رویکرد مدیریت یکپارچه است، ارائه کرده‌اند. ریکاردو^۴ (۲۰۱۱) در مطالعه‌ای به بررسی استفاده از مدل تراز استراتژیک^۵ (SAM) برای تدوین استراتژی برای توسعه پایدار در مناطق و شهرستان‌ها پرداخته است. نتایج

1. Maynooth

2. Oner & Ozcan.

3. Integrated Development Management Model

4. Ricardo

5. Strategic Alignment Model

مطالعه ناکونی و ویلیامز^۱ (۲۰۱۳) نشانگر آن است از جمله ذینفعان در فرآیند برنامه‌ریزی، کاربری اراضی مشترک است که با استفاده از داده‌ها و نقشه‌ها می‌توان برقراری ارتباط و اطلاع از آرایه‌ای از گزینه‌های برنامه‌ریزی ممکن و حالات بالقوه آینده تغییر کاربری زمین را تسهیل کرد. وایگان^۲ و همکاران (۲۰۱۴) استدلال می‌کنند که ادغام مؤثر برنامه‌ریزی مشترک، استفاده از پیش‌بینی‌های دوربرد در یک سازمان پژوهشی دولتی سلسله‌مراتبی است. نتایج مطالعه اندرسون^۳ و اندرسون (۲۰۱۷) نشان می‌دهد آینده‌نگاری می‌تواند با ایجاد نظام‌های نوآورانه در همه‌جا گسترش یابد. باستوس و وبر^۴ (۲۰۱۸) پیشنهاد جدیدی از رویکرد چندجانبه مرتبط با دو عنصر سیاست‌گذاری برای حمایت از نوآوری برای توسعه همه‌جانبه پیشنهاد داده‌اند.

با عنایت به اینکه تاکنون در مورد آینده‌نگاری توسعه محلی سکونتگاه‌های روستایی، مطالعه‌ای صورت نگرفته است؛ بنابراین از مطالعات انجام‌یافته در موضوعات مشابه بخصوص مطالعات برنامه‌ریزی روستایی و آینده‌نگاری منطقه‌ای استفاده گردید. مطالعات آینده‌نگاری اغلب با رویکرد تحلیل میک‌مک انجام گرفته و هرکدام به دنبال شناسایی پیشران‌های کلیدی و در نهایت تعریف استراتژی‌های توسعه‌ای برای افق متصور در محدوده مورد مطالعه هستند که با توجه به جدید بودن رویکرد آینده‌پژوهی مطالعات نیز اغلب در پاسخ به چالش‌های نوظهور انجام یافته است. ذکر این نکته مهم است که برنامه‌ریزی توسعه محلی سکونتگاه‌های روستایی به‌عنوان یک رویکرد مؤثر بالأخص در زمینه توزیع متوازن منابع در یک منطقه است که می‌تواند هدف نهایی آن آینده مطلوب همراه با توسعه پایدار باشد؛ لذا چنین برنامه‌ریزی توسعه بایستی از طریق دستیابی به نتایج مطلوب از دیدگاه همه ذینفعان فضایی منطقه نمایان شود؛ در نتیجه این موارد نشان‌دهنده وجود گپ یا شکاف تحقیقاتی است که در این تحقیق باعث پرداختن به مسئله برنامه‌ریزی محلی توسعه سکونتگاه‌های روستایی شده است. باتوجه به همین مسئله، مدل مفهومی تحقیق در قالب تکنیک درخت مشکل در شکل ۲ نشان داده شده است.

شکل (۲). مدل مفهومی تحقیق بر اساس تکنیک درخت مشکل

(مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

1. Nackoney & Williams
2. Weigand
3. Andersen
4. -Bastosa & Weber

روش‌شناسی

روش پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی بوده و به لحاظ ماهیت و گردآوری اطلاعات از نوع توصیفی-تحلیلی و بر مبنای ماهیت داده‌ها ترکیبی و به لحاظ زمان از نوع آینده‌نگاری است. برای شناسایی فاکتورهای کلیدی مؤثر در برنامه‌ریزی محلی توسعه روستایی به صورت ماتریس تحلیل اثرات متقابل (میزان تأثیرگذاری از صفر الی سه) از نرم‌افزار میک‌مک به صورت پرسشنامه محقق‌ساخته، در اختیار پاسخگویان قرار داده شده است. پانل افراد پاسخگو متشکل از ۳۰ نفر از خبرگان و اساتید دانشگاهی در رشته‌های مرتبط در استان آذربایجان شرقی است. مشارکت‌کنندگان شامل اساتید دانشگاهی صاحب‌نظر، افراد مطلع در استانداری، سازمان جهاد کشاورزی، فرمانداری، بخش‌داری و پژوهشگران حوزه برنامه‌ریزی روستایی و منطقه‌ای می‌باشد. در روش پانل افراد پاسخگو به صورت نمونه‌گیری انتخاب نمی‌شوند بلکه در این روش‌ها، بر اساس ویژگی‌های افراد نظیر سابقه، نزدیک بودن رشته تحصیلی و سابقه تجربی، احتمال پاسخگویی، درجه علمی و مانند آن بر طبق اولویت دعوت به عمل می‌آید (امیدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۹) که تحقیق حاضر از این رویه تبعیت کرده است. روایی بخش ساختاری به وسیله میک‌مک بر اساس اعتبار صوری نظرات پانل و پایایی مطلوب آن نیز با استفاده از آلفای کرونباخ (۰/۸۸) به دست آمده است.

روش نرم‌افزار میک‌مک این‌گونه است که ابتدا متغیرها و مؤلفه‌های مهم در حوزه موردنظر شناسایی می‌شود سپس در ماتریس تحلیل اثرات وارد می‌شود و میزان ارتباط میان این متغیرها با حوزه مربوط توسط خبرگان تشخیص داده می‌شود. متغیرهای موجود در سطرها بر متغیرهای موجود در ستون‌ها تأثیر می‌گذارند بدین ترتیب متغیر سطرها تأثیرگذار و متغیر ستون‌ها تأثیرپذیر هستند (محمدپور جابری و همکاران، ۱۳۹۵: ۶ و ۷). این ماتریس با عنوان MDI یا ماتریس تأثیر مستقیم شناخته می‌شود و هر MDI نشان‌دهنده تأثیر هر متغیر i بر متغیر j است که این ارزش‌گذاری می‌تواند به صورت اعداد کمی از صفر تا ۳ نشان داده شود (رحیمی‌پور و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۹). عدد صفر نشان‌گر عدم وجود ارتباط بین متغیرها؛ عدد یک رابطه ضعیف؛ عدد دو رابطه متوسط و عدد سه به منزله رابطه قوی است بنابراین اگر تعداد متغیرهای شناسایی شده n باشد، یک ماتریس $n \times n$ به دست می‌آید که در آن تأثیرات متغیرها بر یکدیگر مشخص گردیده است. به‌طورکلی در پژوهش حاضر تعداد ۲۲ متغیر به‌عنوان عوامل اولیه شناسایی و با نرم‌افزار میک‌مک تحلیل شد. در ماتریس متقاطع جمع اعداد سطرهای هر عامل، میزان تأثیرگذاری و جمع ستونی هر عامل میزان تأثیرپذیری آن را از عوامل دیگر نشان می‌دهد.

بر اساس نتایج سرشماری ۱۳۹۵ مرکز آمار ایران، آمار جمعیتی استان آذربایجان شرقی در سال ۱۳۹۵ معادل ۳۹۰۹۶۵۲ نفر شامل ۱۹۸۹۴۰۰ نفر مرد و ۱۹۲۰۲۵۲ نفر زن و ۱۲۲۳۰۲۸ خانوار بوده است. بر اساس همین آمار، ۲۸/۱۴ درصد جمعیت در نقاط روستایی (۱۱۰۰۲۲۰ نفر) ساکن بوده‌اند. بررسی روند تغییرات جمعیت شهری و روستایی استان در طی ۲۵ سال اخیر نشان می‌دهد که در طول این سال‌ها از سهم جمعیت روستایی کاسته و به سهم جمعیت شهری اضافه شده است. شکل (۳) نقشه محدوده مورد مطالعه را نشان داده است..

عنوان طرح	نتایج
طرح توسعه پایدار منظومه‌های روستایی برنامه توسعه اقتصادی و اشتغال‌زایی نواحی روستایی	این دو طرح در حال تدوین و انجام مطالعات در استان‌های مختلف است که در استان آذربایجان شرقی طرح توسعه پایدار منظومه‌های روستایی در سال ۱۳۹۴ در شهرستان مرند به‌صورت پایلوت توسط مهندسان مشاور مطالعه شده و طرح توسعه اقتصادی و اشتغال‌زایی استان در قالب قرارداد پژوهشی دانشگاه تبریز با سازمان جهاد کشاورزی و نظارت سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی در ۵۱۲ روستای آذربایجان شرقی در حال مطالعه است.

منبع: (یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱) (افراخته، ۱۳۹۹)

یافته‌ها و بحث

تعداد ۲۲ فاکتور کلیدی اولیه برای تشکیل ماتریس اثرات متقاطع به‌منظور شناسایی پیشران‌های برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی تحت عنوان مؤلفه فرعی (که مصداق‌های هر کدام بیان شده است) در قالب سه گزینه و ۱۵ مؤلفه اصلی به شرح جدول (۲) نشان داده شده است.

جدول (۲). جایگاه برنامه‌ریزی محلی توسعه روستایی در نظریه‌های جغرافیایی

گزینه	مؤلفه اصلی	مؤلفه فرعی	مصداق
	مکان‌یابی کشت‌ها برحسب فاصله از شهر (فون تونن)	یک الگوی اجرایی نیست	از نواقص این مدل این است که در مطالعات روستایی می‌تواند فقط به‌عنوان یک الگو در مراحل آموزشی باشد نه اجرائی.
		انطباق‌ناپذیری با پراکنش روستاها	انطباق‌ناپذیری آن با پراکنش روستاها که در پیرامونشان محصولات گوناگون کشت می‌شود.
	مکان‌های مرکزی (کریستالر)	عدم تبیین برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی	برای تبیین ساختار سکونتگاه‌ها در طی زمان ارزش چندانی ندارد. به جنبه تغییرات فرمی و نقش مکان‌های مرکزی یک ناحیه مورد مطالعه در مقطع زمانی معینی توجه نمی‌شود. نقشه‌های طرح گونه اساساً راکد یا غیرفعال هستند. این تئوری تنها بر اساس عناصر خدماتی است اما سکونتگاه‌های روستایی مثلاً یک روستای توریستی ممکن است به خاطر منابع طبیعی شکل گیرند که موجب شکل‌گیری یک مرکز صنعتی شوند.
	نواحی بازاری (گالپین)	عملیاتی نبودن حکمروایی محلی	ترسیم دقیق توپوگرافی اجتماعی و تعیین دقیق دامنه عرضه خدمات و تأسیس حکومت محلی، عملیاتی به نظر نمی‌رسد.
فضا	مرکز- پیرامون (فریدمن)	عدم توجه به پتانسیل محلی در جریان برنامه‌ریزی	فریدمن و هیل هورست هیچ‌کدام طبیعت مناطق پیرامون را تشریح نمی‌کنند و این مناطق صرفاً در ارتباطشان با مناطق هسته‌ای تعریف شده‌اند. تأکید این مدل بر روابط میدلانی و سرشت مطلق جویی قدرت ناشی می‌شود درحالی‌که تمرکز اجتماعی قدرت الزاماً به تمرکز فضایی منتهی نمی‌شود و توزیع قدرت ضرورتاً با پیدایش و توسعه اقتصادی یکپارچه و هماهنگ فضایی همراه نیست؛
		عدم توجه به عدم خودکفایی منابع در یک منظومه	جهان‌شمول نبودن و اختصاص داشتن به مناطق کشاورزی فشرده. توجه نکردن به عدم خودکفایی منابع در یک منظومه و لزوم ارتباط آن با خارج برای خروج از بن‌بست. عدم توجه به مردم و تأکید بر مکان‌های ویژه که می‌تواند توسعه را با مانع مواجه سازد. عدم توجه به مشکلات ساختاری جامعه و آرمان‌گرا بودن آن در اهداف مساوات‌طلبانه.
	قطب رشد (هیرشمن، میردال و پرو)	شدت بخشی به اختلاف بین شهر و روستا	در این نظریه به شهرها اولویت داده می‌شود تا توسعه اجتماعی- اقتصادی شهرها باعث توسعه اجتماعی- اقتصادی در روستاها گردد. عملکرد این نظریه در کشورهای درحال توسعه مثبت نبوده چراکه با رشد سرطانی خود اختلاف بین شهر و روستا را شدت بخشیده است. بر اساس پتانسیل‌های منطقه‌ای عمل‌نکرده است و لزوماً به ایجاد صنایع بزرگ در شهرهای بزرگ توجه دارد. لزوماً رشد مطرح‌شده در این نظریه، به اطراف سرایت نمی‌کند. تأثیرات جانبی یا تأثیر بر سیر قهقرایی روستاها. یک‌سویه دیدن مسیر توسعه (از بالا به پایین) و حرکت آن از قطب رشد به مراکز رشد.
		عمل نکردن بر اساس پتانسیل‌های منطقه‌ای	
		تأثیر بر سیر قهقرایی روستاها	
		عدم توجه به	

گزینه	مؤلفه اصلی	مؤلفه فرعی	مصادق
		برنامه‌ریزی از پایین به بالا	
	عملکرد شهری در توسعه روستایی (راندینلی)	عدم توجه به شیوه تولید محلی	برای تقویت شهرهای میانی در توسعه روستایی، راندینلی بر ساخت سکونتگاه شهر بیش از شیوه تولید تأکید می‌کند.
	گرایش معطوف به شهر (لیپتون)	فقر روستایی	فقر روستاییان و هم‌پیمانی طبقه ممتاز شهری با کشاورزان ثروتمند روستایی دو پیامد مهم نتیجه نفوذ شهر بر روستاها، در این نظریه است.
	مبتنی بر صورت‌بندی اجتماعی (استور و تیلور)	عدم توجه به مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی محلی	به نظر می‌رسد در این نظریه خیلی به آگاهی روستاییان و همچنین مجریان امر از بحث مشارکت و فواید آن پرداخته نشده است.
	تسلسل فقر توده‌ها (نورکس)	عدم توجه به نقش شهرهای میانی در توسعه محلی روستایی	در این نظریه فقط به کلیت پرداخته مثلاً وقتی از نقش سیستم کارآمد و شهرهای میانی و کوچک برای فقرزدایی در جامعه روستایی صحبت می‌کند چگونگی آن را تشریح نمی‌کند و فقط به ذکر کلیت می‌پردازد.
نوسازی	مدل دوبخشی (آرتور لویس)	نادیده گرفته شدن توسعه بخش کشاورزی	بر مفهوم نالستوار بازده کارگر در کشاورزی بنا شده است و با هیچ اطلاعات معتبری سازگار نیست و توسعه بخش کشاورزی را نادیده گرفته بود و تنها بر فعالیت‌های بخش صنعت تأکید داشت.
	خرده‌فرهنگ (راجرز)	فقدان یک نظام مدیریتی مشخص برای روستا	طرح خرده‌فرهنگ روستایی باعث می‌شود که برنامه‌ریزی توسعه روستایی که ماهیتی بین بخشی و فضایی دارد مورد بی‌مهری قرار گیرد و چندگانگی، عدم هماهنگی و به‌طور کلی فقدان یک نظام مدیریتی مشخص برای روستا از تبعات این نوع ذهنیت است.
	نظریه اخلاق پروتستانی (وبر)	عدم ارتباط توسعه با دین	مک کله‌لند در انتقاد از نظریه وبر، خردگرایی را از مذهب جدا می‌داند؛ بنابراین عدم توسعه کشورهای اسلامی را هم نمی‌توان به دین نسبت داد.
توسعه مشارکتی	نظریه ویتز	عدم توجه به فضا	عدم توجه به فضا در نظریه توسعه همه‌جانبه ویتز؛ توجه و تأکید به فعالیت‌های و برنامه‌های بخشی
		توجه به برنامه‌های بخشی	
	نظریه شارل فوریه	توجه به رفتار و ادراکات محیطی در جریان مشارکت	این نظریه در قالب مکتب رفتارگرایی جای دارد چراکه رفتار و کردار را عامل بروز تمایل به مشارکت در انسان می‌داند.

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

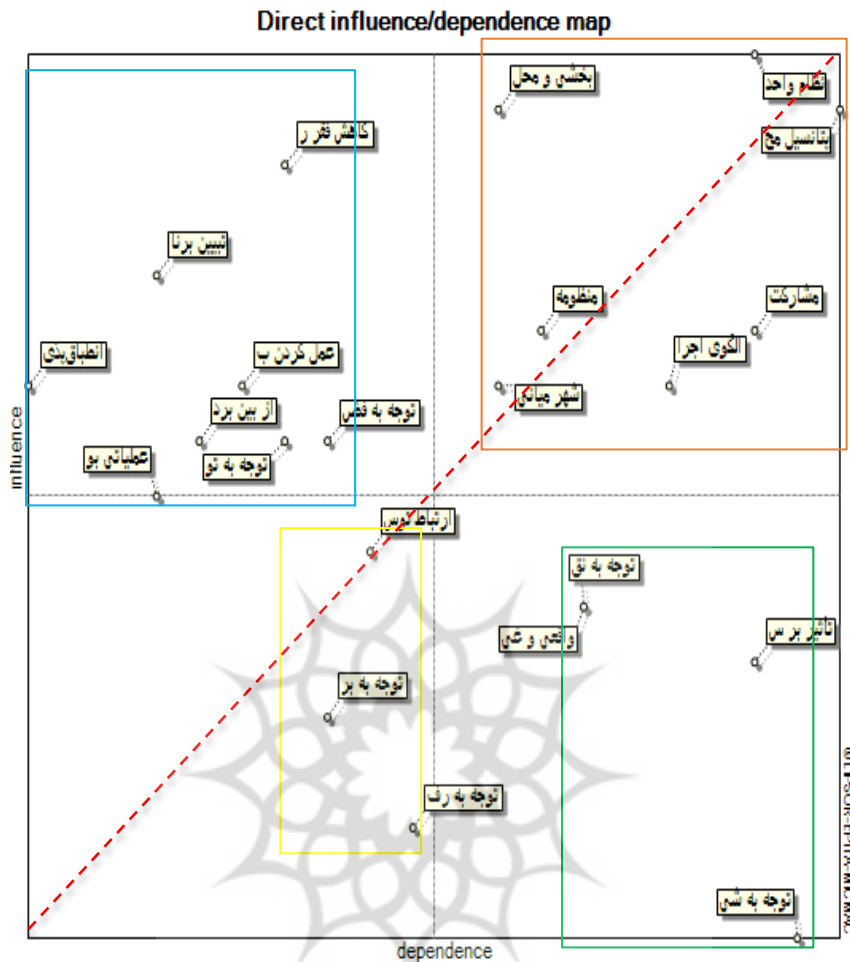
روند تحلیل ساختاری تأثیرات متقابل عوامل بر یکدیگر ماتریسی با ابعاد ۲۲×۲۲ تشکیل شد. ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با تعداد دو بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت ۹۹ درصدی برخوردار است که نشان از روایی بالای پاسخ‌هاست. درجه پرشدگی ماتریس ۹۳/۸ درصد است که نشان می‌دهد عوامل انتخاب‌شده تأثیر زیاد و پراکنده‌ای بر همدیگر داشته‌اند و در واقع سیستم از وضعیت ناپایداری برخوردار بوده است. از مجموع ۴۵۴ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس ۳۰ رابطه عدد صفر است به این معنی که عوامل بر همدیگر تأثیر نداشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند. ۶۷ رابطه عدد ۱ (۱۵ درصد)، ۱۹۳ رابطه عدد ۲ (۴۲ درصد) و ۱۹۴ رابطه عدد ۳ (۴۳ درصد) برقرار بوده است. جدول (۳) تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر را نشان داده است.

جدول (۳). تأثیر گذاری و تأثیر پذیری مستقیم و غیرمستقیم متغیرها بر یکدیگر

ردیف	متغیر	تأثیر گذاری		تأثیر پذیری	
		مستقیم	غیرمستقیم	مستقیم	غیرمستقیم
۱	توجه اساسی به نقش شهرهای میانی در توسعه محلی روستایی	۴۸	۴۸	۱۰۶۰۵۹	۱۰۶۸۵۰
۲	ارتباط توسعه با دین	۴۵	۴۵	۹۹۷۷۵	۱۰۰۲۸۹
۳	از بین بردن اختلاف بین شهر و روستا	۴۷	۴۱	۹۱۷۳۱	۱۰۳۷۷۸
۴	انطباق‌پذیری با پراکنش روستاها	۴۸	۳۷	۸۴۱۹۳	۱۰۷۳۳۵
۵	تأثیر بر سیر صعودی توسعه روستاها	۴۳	۵۴	۱۱۹۳۲۴	۹۵۵۱۰
۶	تبیین برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی	۵۰	۴۰	۹۰۰۰۳	۱۱۰۰۵۰
۷	توجه به برنامه‌ریزی از پایین به بالا	۴۲	۴۴	۹۷۲۵۴	۹۴۴۵۰
۸	توجه به توسعه بخش کشاورزی	۴۷	۴۳	۹۵۵۹۰	۱۰۳۳۸۴
۹	توجه به رفتار و ادراکات محیطی در جریان مشارکت	۴۰	۴۶	۱۰۳۳۲۱	۸۹۷۰۲
۱۰	الگوی اجرایی مناسب	۴۸	۵۲	۱۱۳۹۱۰	۱۰۵۵۳۸
۱۱	توجه به شیوه تولید محلی	۳۸	۵۵	۱۲۱۶۴۸	۸۴۰۷۶
۱۲	توجه به فضای جغرافیایی در جریان توسعه	۴۷	۴۴	۹۷۳۶۶	۱۰۴۲۹۳
۱۳	توجه به نقش مردم در جریان برنامه‌ریزی محلی توسعه روستایی	۴۴	۵۰	۱۰۹۸۵۶	۹۷۵۲۰
۱۴	عمل کردن بر اساس پتانسیل‌های منطقه‌ای	۴۸	۴۲	۹۴۰۷۸	۱۰۵۴۲۸
۱۵	برنامه‌ریزی و ایجاد یک نظام مدیریتی واحد و مشخص برای روستا	۵۴	۵۴	۱۱۸۲۴۳	۱۱۸۲۶۷
۱۶	توجه اساسی به پتانسیل محلی در جریان برنامه‌ریزی	۵۳	۵۶	۱۲۳۴۶۶	۱۱۶۳۳۰
۱۷	عملیاتی بودن حکمروایی محلی	۴۶	۴۰	۸۸۱۳۸	۱۰۱۷۳۰
۱۸	توجه جدی به مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی محلی	۴۹	۵۴	۱۱۸۰۱۹	۱۰۸۲۶۱
۱۹	کاهش فقر روستایی	۵۲	۴۳	۹۵۲۱۲	۱۱۴۵۱۳
۲۰	توجه به خودکفایی منابع در یک منظومه	۴۹	۴۹	۱۰۷۷۶۵	۱۰۸۲۱۸
۲۱	توجه به طرح‌های بخشی و محلی	۵۳	۴۸	۱۰۵۱۸۳	۱۱۶۸۱۲
۲۲	واقعی و غیر آرمان‌گرا بودن	۴۴	۵۰	۱۰۹۶۴۹	۹۷۰۴۹

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۰

باید گفت تغییرات نتایج تحلیل اثرات مستقیم و غیرمستقیم بسیار جزئی بوده که بر اساس نتایج رتبه‌های اول، هم در اثرات مستقیم و هم در اثرات غیرمستقیم تفاوت چندانی با یکدیگر نداشته و متغیرهای با تأثیر بالا با چند پله جابجایی به همان شکل تکرار شده‌اند. نتیجه آنکه تعداد ۷ شاخص اول هر دو گروه تقریباً یکسان می‌باشند (شکل ۴).

شکل (۴). پراکندگی متغیرها بر اساس تأثیرات مستقیم در محورهای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری

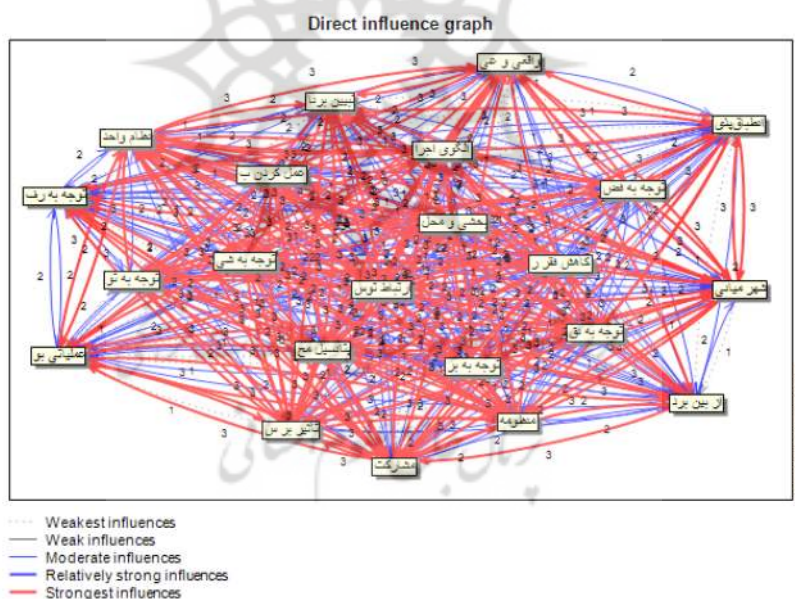
نحوه پراکنش عوامل بر روی این نمودار گویای آن است که سیستم در چه وضعیتی قرار دارد. آیا سیستم پایدار است یا ناپایدار؟ این فهم اولیه از وضعیت سیستم بر نحوه تحلیل عوامل تأثیرگذار است. در نظام‌های پایدار پراکنش عوامل به صورت L می‌باشد یعنی برخی عوامل دارای تأثیرگذاری و برخی دارای تأثیرپذیری بالا می‌باشند؛ بنابراین در نظام‌های پایدار مجموعه سه دسته عوامل تأثیرگذاری عوامل تأثیرپذیر و عوامل مستقل مشاهده می‌گردد. در مقابل در نظام‌های ناپایدار وضعیت پیچیده‌تر از نظام‌های پایدار است. در این سیستم‌ها عوامل در حول محور قطری بردار و در تمامی صفحه پراکنده اند و عوامل در اکثر مواقع حالتی بینابینی (سهیلی وند و همکاران، ۱۴۰۰، ۲۲۹). آنچه از وضعیت صفحه پراکندگی متغیرهای مؤثر می‌توان فهمید، وضعیت ناپایداری سیستم است. بیشتر متغیرها در اطراف محور قطری صفحه پراکنده‌اند. به‌غیر از چند عامل محدود که نشان می‌دهند دارای تأثیرگذاری بالایی در سیستم هستند، بقیه متغیرها از وضعیت تقریباً مشابهی نسبت به یکدیگر برخوردارند؛ بنابراین با توجه به وضعیت ناپایداری سیستم متغیرهای جدول (۴) قابل شناسایی است:

جدول (۴). انواع متغیرهای شناسایی شده

نوع متغیر	تعداد	نحوه توزیع
متغیرهای ناحیه یک (دووجهی، راهبردی یا شگفت‌انگیز)	۷	(۱) برنامه‌ریزی و ایجاد یک نظام مدیریتی واحد و مشخص برای روستا؛ (۲) توجه اساسی به پتانسیل محلی در جریان برنامه‌ریزی؛ (۳) توجه به طرح‌های بخشی و محلی؛ (۴) توجه جدی به مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی محلی؛ (۵) توجه به خودکفایی منابع در یک منظومه؛ (۶) توجه اساسی به نقش شهرهای میانی در توسعه محلی روستایی و (۷) الگوی اجرایی مناسب
متغیرهای ناحیه دو (تأثیرگذار)	۸	(۱) کاهش فقر روستایی؛ (۲) تبیین برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی؛ (۳) انطباق‌پذیری با پراکنش روستاها؛ (۴) عمل کردن بر اساس پتانسیل‌های منطقه‌ای؛ (۵) از بین بردن اختلاف بین شهر و روستا؛ (۶) توجه به فضای جغرافیایی در جریان توسعه؛ (۷) توجه به توسعه بخش کشاورزی و (۸) عملیاتی بودن حکمروایی محلی
متغیرهای ناحیه سه (هدایت‌کننده یا مستقل)	۳	(۱) ارتباط توسعه با دین؛ (۲) توجه به برنامه‌ریزی از پایین به بالا و (۳) توجه به رفتار و ادراکات محیطی در جریان مشارکت
متغیرهای ناحیه چهار (تأثیرپذیر)	۴	(۱) توجه به نقش مردم در جریان برنامه‌ریزی محلی توسعه روستایی؛ (۲) واقعی و غیر آرمان‌گرا بودن؛ (۳) تأثیر بر سیر صعودی توسعه روستاها و (۴) توجه به شیوه تولید محلی

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

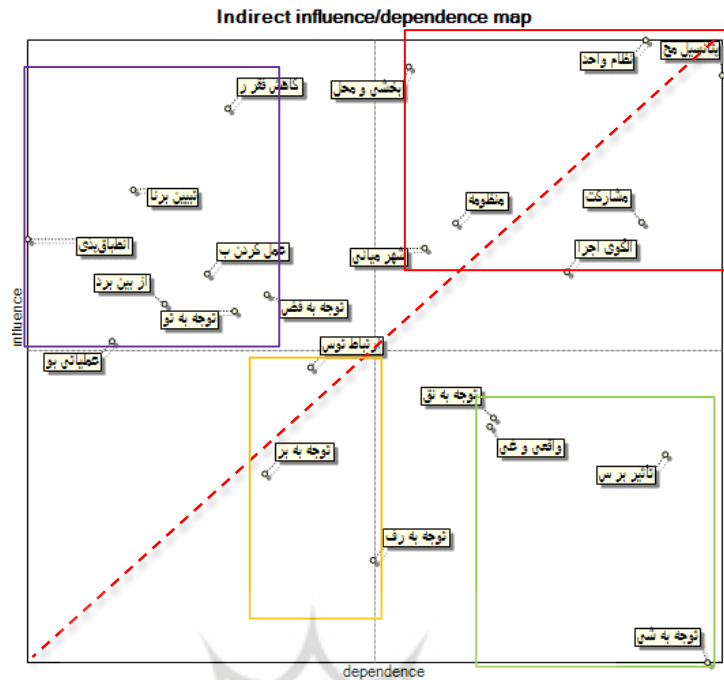
متغیرهای دووجهی دارای دو ویژگی مشترک اثرگذاری و اثرپذیری زیاد هستند هر تغییری در این متغیرها موجب تغییر در سایر متغیرها خواهد بود. پیش‌رمان‌های ناحیه یک تأثیرگذارترین شاخص‌ها می‌باشند. متغیرهای گراف اثرگذاری نشان‌دهنده روابط بین متغیرها و چگونگی اثرگذاری آن‌ها بر یکدیگر است. این گراف در قالب خطوط قرمز و آبی نشان داده می‌شود که انتهای هر خط با یک پیکان نشان داده شده و بیانگر جهت اثرگذاری متغیر است. خطوط قرمز نشان‌دهنده اثرگذاری شدید عوامل بر همدیگر است و خطوط آبی، با تفاوت در ضخامت، روابط متوسط تا ضعیف را نشان می‌دهد (شکل ۵).

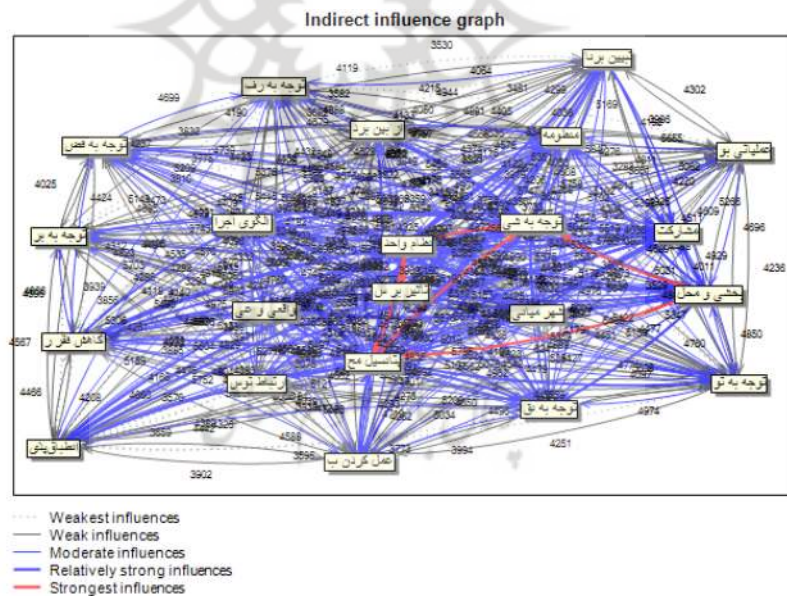
شکل (۵). گراف چرخه اثرگذاری مستقیم با پوشش صد درصد

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

همه عوامل دارای تأثیرات دوگانه بوده و عوامل تأثیرپذیر از سویی دیگر دارای تأثیرگذاری زیادی هستند. به همین دلیل همان ۷ عامل تأثیرپذیر در تأثیرپذیری مستقیم و غیرمستقیم نیز به همان صورت تکرار شده‌اند (شکل ۶) و (شکل ۷). این موضوع نشان‌دهنده روایی، دقت محاسبات و قابلیت اطمینان آن‌هاست.

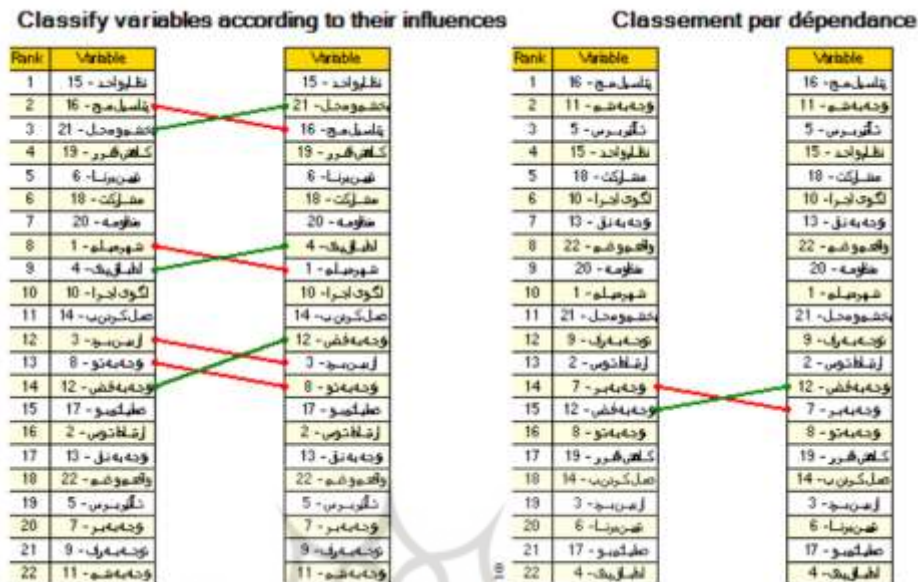
شکل (۶). نمودار پلان اثرگذاری - اثرپذیری غیرمستقیم عوامل
(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

شکل (۷). گراف چرخه اثرگذاری غیرمستقیم با پوشش ۱۰۰ درصد
(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

همچنین، برحسب ماتریس تأثیرگذاری و وابستگی بالقوه مستقیم و غیرمستقیم در شکل (۸) می‌توان گفت که متغیر «برنامه‌ریزی یک نظام مدیریتی واحد و مشخص برای روستا» در رتبه اول تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم قرار گرفته است و بیشترین سهم را در شکست آن‌ها داشته است. در قسمت سمت راست شکل ۸ متغیر «توجه اساسی به پتانسیل محلی در جریان برنامه‌ریزی» در رده اول بیشترین میزان وابستگی مستقیم از دیگر متغیرها قرار گرفته است همین متغیر و «توجه به طرح‌های

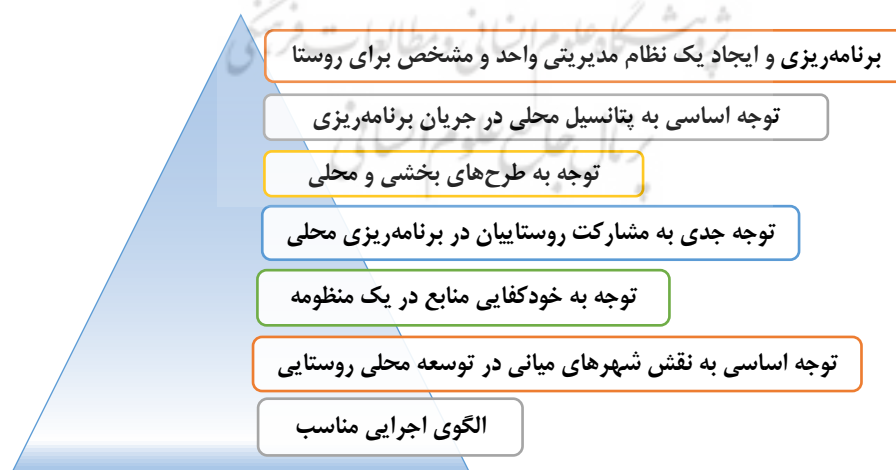
بخشی و محلی» و «کاهش فقر روستایی» که این موارد نیز به علت برنامه‌ریزی یک نظام مدیریتی واحد و مشخص برای روستا در این راستا می‌باشد، در رتبه‌های دوم و سوم اثرگذاری قرار گرفته‌اند.

شکل (۸). جابه‌جایی و رتبه‌بندی عوامل بر اساس اثرپذیری و اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

به‌منظور نتیجه‌گیری نهایی برای تعیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر رهیافت برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی بر اساس استفاده از نتایج دو روش شامل «رتبه متغیرها در هریک از حالت‌ها» و «مجموع اثرگذاری متغیرها در همه حالت‌ها» عوامل کلیدی و مؤثر به شرح شکل (۹) انتخاب شده است. بنابراین پیشران‌های کلیدی و مؤثری را که در این پژوهش حاضر می‌توان برای رهیافت برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی به آن‌ها اشاره کرد، عواملی هستند که تأکیدشان بیشتر جنبه‌های عملی هستند.

شکل (۹). رتبه‌بندی نهایی عوامل کلیدی مؤثر بر سیستم

(منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱)

نتیجه‌گیری

روند تحلیل ساختاری تأثیرات متقابل عوامل بر یکدیگر با ماتریسی که ابعاد آن (۲۲×۲۲) از طریق مصاحبه با پانل به دست آمده بود، تشکیل شد. نتایج نشان داد ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با تعداد دو بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت ۹۹ درصدی برخوردار است که نشان از روایی بالایی پاسخ‌هاست. آنچه از بررسی وضعیت صفحه پراکندگی متغیرهای مؤثر حاصل شد، وضعیت ناپایداری سیستم است. بیشتر متغیرها در اطراف محور قطری صفحه پراکنده بودند. به غیر از چند عامل محدود که نشان می‌دهند دارای تأثیرگذاری بالایی در سیستم هستند، بقیه متغیرها از وضعیت تقریباً مشابهی نسبت به یکدیگر برخوردار بودند. در مجموع تعداد ۷ پیشران کلیدی برای رهیافت برنامه‌ریزی توسعه محلی سکونتگاه‌های روستایی استان آذربایجان شرقی تعیین و شناسایی شد که برحسب ماتریس تأثیرگذاری و وابستگی بالقوه مستقیم و غیرمستقیم متغیر « برنامه‌ریزی یک نظام مدیریتی واحد و مشخص برای روستا » در رتبه اول تأثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم قرار گرفته و بیشترین سهم را در شکست آن‌ها داشت. فاکتورهای «توجه اساسی به پتانسیل محلی در جریان برنامه‌ریزی، توجه به طرح‌های بخشی و محلی، توجه جدی به مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی محلی، توجه به خودکفایی منابع در یک منظومه، توجه اساسی به نقش شهرهای میانی در توسعه محلی روستایی و الگوی اجرایی مناسب» در رتبه‌بندی نهایی عوامل کلیدی مؤثر بر سیستم به عنوان پیشران‌های نهایی شناسایی شدند.

بر اساس پردازش داده‌ها باید گفت مهم‌ترین مسائل و مشکلات موجود در نظام فعلی برنامه‌ریزی محلی سکونتگاه‌های روستایی استان آذربایجان شرقی با توجه به پیشران‌های کلیدی ذیل می‌تواند مرتفع گردد:

برنامه‌ریزی یک نظام مدیریتی واحد و مشخص برای روستا: حوزه روستا نیازمند یک واحد متولی امور روستایی است. مرکزی که برنامه توسعه محلی روستاها را با مشارکت همه نهادها تهیه کند و گزارش و ارزشیابی پیشرفت و آبادانی داشته باشد. در این صورت است که هرکدام از نهادهای موجود در راستای حوزه روستایی، می‌تواند به‌عنوان جزئی از کل این نهاد مدیریتی جا بگیرد و نقش داشته باشد.

توجه اساسی به پتانسیل محلی در جریان برنامه‌ریزی: این فاکتور کلیدی را می‌توان از مشتقات برنامه‌ریزی از پایین به بالا دانست؛ یعنی فرآیندی در جهت مشارکت عمومی مردم در امر برنامه‌ریزی و شناسایی نیازهای جامعه و گزارش پتانسیل‌های محلی به سطوح بالایی برنامه‌ریزی برای هماهنگی و تلفیق در تهیه و تدوین برنامه‌های توسعه ملی. از منظر پراگماتیسم نیز جوامع باید بدانند که آیا در حال انتخاب و اجرای ابتکاراتی هستند که تفاوت محسوسی در پایداری جامعه ایجاد می‌کند یا خیر.

توجه به طرح‌های بخشی و محلی: جوامع روستایی بر روی «سنبله»^۱ های تلاش بنا شده‌اند. ریتمی در زندگی روستایی وجود دارد و جریانی پنهان از ظرفیت نهفته است که بسته به نیازهای آن زمان به‌مرور افزایش می‌یابد. برای یک جامعه کوچک روستایی غیرممکن است که ظرفیت افزایش یافته تلاش داوطلبانه را در درازمدت حفظ کند و فرآیندهای برنامه‌ریزی باید این واقعیت را شناسایی کرده و در رویکرد کلی خود بگنجانند (Markey et. all. 2010: 20)؛ بنابراین همان‌گونه که در مبانی نظری گفته شد طرح‌های روستایی رویکرد یکپارچه و پایدار و با مشارکت مردم و نهادهای محلی و نیز با یکپارچگی بین بخشی و هماهنگی سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی همراه با سیاست‌های کلان ملی و منطقه‌ای در زمینه توسعه روستایی، نقش اساسی در روند توسعه روستایی کشور ایفا نمایند.

توجه جدی به مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی محلی: نکته مهم در مورد طرح‌ها و پروژه‌های توسعه روستایی، عدم مشارکت قابل توجه مردم، نهادهای مردمی و مؤسسات غیردولتی در فرآیند تهیه و تصویب آن‌هاست. تجربیات برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران نشان می‌دهد مردم روستا که در بسیاری از فعالیتهای توسعه‌ای درباره محیط زندگی خویش شناخت عمیقی

^۱. Spikes

دارند، کنار گذاشته شده و حتی فراموش شده‌اند. مشارکت مردم در روند تهیه طرح‌های توسعه روستایی صرفاً در گرفتن اطلاعات موردنیاز طرح‌ها و گاه مشارکت مالی و فیزیکی بوده است (رضوانی ۱۳۹۰: ۵۶).

توجه به خودکفایی منابع در یک منظومه: همان‌گونه که مطرح شد محتوای طرح منظومه‌های روستایی بر ترغیب حکمروایی محلی از طریق مشارکت مردمی و تقویت روابط و مناسبات کارآمد اجتماعی - اقتصادی واحدهای سکونتگاهی منظومه، هم به لحاظ درونی و بین سکونتگاهی و از نظر برونی و بین منظومه‌ای تأکید می‌ورزد؛ بنابراین از منظر پراگماتیسم جایی که اساس برنامه‌ریزی اجتماعی اغلب ذاتاً ناپایدار است، پروژه‌های قابل‌دسترس (و اثبات‌شده) زیادی وجود دارد که جوامع می‌توانند برای بهبود ردپای اکولوژیکی خود انجام دهند که پیچیدگی و قطعیت نباید مانعی برای عمل معنادار باشد (Markey et. all, 2010: 20).

توجه اساسی به نقش شهرهای میانی در توسعه محلی روستایی: پیوندهای روستایی - شهری حاصل تعامل دوسویه سکونتگاه‌های روستایی و کانون‌های شهری در عرصه منطقه‌ای است (کریم‌زاده و سعدی، ۱۳۹۹: ۱۴۳). از نظر کانزمن شهرهای میانی، بنا به موقعیت جغرافیایی‌شان، می‌توانند سه عملکرد «تولیدی»، «توسعه‌ای» و «تسکینی - تعدیلی» داشته باشند. به نظر راندینلی نیز شهرهای کوچک و میانی بیش‌ترین روابط را با سکونتگاه‌های روستایی حوزه نفوذ خود برقرار می‌سازند؛ بنابراین با توجه به این موضوع توجه به نقش شهرهای میانی در توسعه محلی روستایی حائز اهمیت است.

الگوی اجرایی مناسب: بنا بر نظریه پراگماتیسم منظور از فعالیت‌های عقلانی این است که برای حل مشکلاتی سعی شود که برای بررسی تجربه رخ می‌نماید؛ به عبارتی ما فقط برای حل مشکلاتمان می‌اندیشیم. به‌رغم تجربیات زیاد در طراحی و اجرای قانون برنامه‌های ۵ ساله کشور و در راستای آن طراحی برنامه‌های توسعه در بندهای این قانون و همچنین تعریف، تدوین و ارائه انواع طرح‌های توسعه روستایی (که در مبانی نظری انواع طرح‌های روستایی و مشخصات آن ذکر شد) یک الگوی بومی‌شده متناسب با مقتضیات محلی به‌عنوان الگوی اجرایی و عملیاتی ارائه نشده است. در نتیجه می‌توان با استفاده از تکنیک‌های عمل‌گرایانه، الگوی مناسب برای پر کردن شکاف اجرا و تکمیل موفقیت‌آمیز پروژه‌های توسعه پایدار تجویز کرد.

در بررسی پیشینه تحقیق هرچند هیچ پژوهشی مشابه با موضوع این تحقیق یافت نشد اما در بررسی منابع هم‌راستا وجوه اشتراکی بین پیشران‌های کلیدی تعیین‌شده با نتایج تحقیقات مشابه پیدا شد. بر اساس جدول (۵) این موضوع قابل استدلال است که مسائل مرتبط با نتایج تحقیق به‌صورت پراکنده در نتایج برخی مطالعات بررسی‌شده نیز به دست آمده و مطابقت و همخوانی دارد.

جدول ۵. تطبیق مهم‌ترین یافته‌های مطالعات پیشین در رابطه با تعیین پیشران‌های توسعه محلی روستایی

پیشینه										عامل			
پورمحمدی و همکاران (۱۳۸۹)	امیدی و همکاران (۱۳۹۸)	خالقی و نقی‌زاده (۱۴۰۰)	خالقی و مجنونی (۱۴۰۰)	ستوده و همکاران (۱۴۰۰)	کاموسی و همکاران (۱۴۰۰)	ماینوت (۲۰۰۵)	اونر و اوزجان (۲۰۰۵)	ریگاردو (۲۰۱۱)	ناکونی و ویلیامز (۲۰۱۳)		وایگانت و همکاران (۲۰۱۴)	اندرسون و اندرسون (۲۰۱۷)	باستوس و ووبر (۲۰۱۸)
		*											برنامه‌ریزی و ایجاد یک نظام مدیریتی واحد و مشخص برای روستا
			*	*				*					توجه اساسی به پتانسیل محلی در جریان برنامه‌ریزی
					*								توجه به طرح‌های بخشی و محلی
		*	*										توجه جدی به مشارکت روستاییان در برنامه‌ریزی محلی
													توجه به خودکفایی منابع در یک منظومه
													توجه اساسی به نقش شهرهای میانی در توسعه محلی روستایی
*						*							الگوی اجرایی مناسب

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

منابع

- اشنویی نوش آبادی، امیر و محمدابراهیمی، مهشید (۱۴۰۰). تعیین پیشران‌های کلیدی مؤثر بر زیست پذیری شهری با رویکرد آینده‌پژوهی (مطالعه موردی: شهر کاشان)، *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۵(۷۶): ۲۷-۴۱.
- افتخاری رکن‌الدین، عبدالرضا؛ درویشی، هدایت؛ رحمانی، بیژن و صرافی، مظفر (۱۳۹۸). تحلیل عوامل مؤثر در طراحی سناریوهای توسعه فضایی مبتنی بر مناطق روستایی مورد مطالعه: منطقه سه آمایش سرزمین، *برنامه‌ریزی آمایش فضا*، ۲۳(۳): ۱۴۶-۱۲۵.
- افراخته، حسن (۱۳۹۹). *بایسته‌های ساختاری توسعه در نواحی روستایی ایران*، تهران: قومس.
- امیدی شاه‌آباد، امید؛ بدری، سیدعلی؛ زالی، نادر و رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۸). تحلیل عوامل کلیدی مؤثر بر شکل‌دهی الگوی آمایش فضاهای روستایی با رویکرد آینده‌نگاری (مطالعه موردی: استان لرستان)، *پژوهش‌های روستایی*، ۱(۳۷): ۱۱۳-۹۲.
- پورمحمدی، محمدرضا؛ حسین‌زاده دلیر، کریم؛ قربانی، رسول و زالی، نادر (۱۳۸۹). مهندسی مجدد فرآیند برنامه‌ریزی با تأکید بر کاربرد آینده‌نگاری، *جغرافیا و توسعه*، ۸(۲۰): ۳۷-۵۸.
- تقیلو، علی‌اکبر (۱۳۹۳). سناریوهای آینده سکونتگاه‌های روستایی ایران، *پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی*، ۳(۵): ۹۷-۸۳.
- حیدری، محمدتقی؛ انبارلو، علیرضا؛ رحمانی، مریم و طهماسبی مقدم، حسین (۱۳۹۹). پایش زیست‌پذیری اجتماعی در مناطق فرسوده شهر با رویکرد آینده‌پژوهی (مطالعه موردی: بافت فرسوده بخش مرکزی شهر زنجان)، *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۴(۷۳): ۱۲۱-۱۵۵.
- خالقی، عقیل (۱۳۹۸). «مسئله‌یابی و آسیب‌شناسی برنامه‌ریزی روستایی با رویکرد آینده‌نگاری (مطالعه موردی: شهرستان ورزقان)»، رساله دکتری تخصصی (PhD)، دانشکده برنامه‌ریزی و علوم محیطی، دانشگاه تبریز، منتشر نشده.
- خالقی، عقیل و مجنون‌توتاخانه، علی (۱۴۰۰). آینده‌پژوهی برنامه‌ریزی توسعه روستایی (مطالعه موردی: شهرستان ورزقان). *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۱(۴۲): ۱۵۳-۱۳۷.
- خالقی، عقیل و نقی‌زاده، رباب (۱۴۰۰). تحلیل نگرش جامعه روستایی به برنامه‌های توسعه در قلمرو جغرافیای رفتار فضایی مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان ورزقان، *جغرافیا و توسعه*، ۱۹(۶۴): ۲۹۰-۲۶۴.
- رحیمی‌پور، بهاره؛ ظاهری، محمد و کریم‌زاده، حسین (۱۳۹۹). شناسایی و تحلیل پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری روستایی با رویکرد آینده‌پژوهی (مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری شهرستان سقز)، *برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری*، ۹(۳۵): ۱۱۱-۹۰.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۹۰). «برنامه‌ریزی در سطح محلی و جایگاه آن در برنامه‌های توسعه روستایی کشور»، اولین کنفرانس بین‌المللی توسعه روستایی، تجارب و آینده‌نگری در توسعه محلی، زاهدان.
- ستوده، نازنین زهرا؛ فتح‌اللهی، جمال و موسوی، میرنجف (۱۴۰۰). تبیین رقابت‌پذیری منطقه‌ای با رویکرد آینده‌نگاری (مطالعه موردی: استان کرمانشاه)، *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۱(۴۴): ۳۹-۵۶.
- سعیدی، عباس (۱۳۸۹). *ده مقاله در شناخت سکونتگاه‌های روستایی*، تهران: انتشارات مهر مینو.
- سهیلی‌وند، لیلا؛ حق‌پرست، فرزین؛ سلطانی، علیرضا و فرامرزی، مهسا (۱۴۰۰). شناسایی و تحلیل پیشران‌های کلیدی مؤثر بر تأمین مسکن مناسب برای گروه‌های کم‌درآمد در شهر تبریز، *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۵(۷۸): ۲۴۲-۲۱۹.
- طاهری دمنه، محسن (۱۳۹۷). تحلیلی آینده‌پژوهانه در بن‌مایه‌های سازنده تصاویر آینده، *مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی*، ۲۹، ویژه‌نامه جامعه و توسعه: ۴۵-۶۵.
- طاهری دمنه، محسن و کاظمی، معصومه (۱۳۹۹). خوانشی آینده‌پژوهانه از پروبلماتیک امید اجتماعی در ایران، *پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران*، ۳۰(۳): ۸۰-۴۹.
- کاموسی علمداری، جواد؛ اصغری، حسین؛ پورشیخیان، علیرضا و حسنی مهر، صدیقه (۱۴۰۰). تحلیلی بر چالش‌ها و راهبردهای توسعه پایدار منطقه‌ای با رویکرد آینده‌پژوهی (مطالعه موردی: منطقه آزاد ارس). *برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱۱(۴۴): ۱۱۸-۱۰۳.

کریم‌زاده، حسین و سعدی، سیما (۱۳۹۹). واکاوی فرایند خزش شهری و تأثیر آن در پسرکرانه‌های روستایی پیرامون شهر مریوان. برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۱۰ (۳۹): ۱۵۶-۱۴۱.

- Andersen, A.D., Andersen, P. D. (2017). **Foresighting for inclusive development**, Technological Forecasting and Social Change, 119: 227-236.
- Bastosa, Carlos Aguirre & Weber, Matthias K. (2018). **Foresight for shaping national innovation systems in developing economies**, Technological Forecasting and Social Change, 128: 186-196.
- Chirisa, I. (2021). **Opportunities in master and local planning for resilient rural settlement in Zimbabwe**, Journal of Rural Studies, 86: 97-105.
- Da Costa, O., Warnke, P., Cagnin, C., & Scapolo, F. (2008). **The impact of foresight on policy-making: insights from the FORLEARN mutual learning process**, Technology Analysis & Strategic Management, 20(3): 369-387.
- De Blois, M., Herazo-Cueto, B., Latunova, I., & Lizarralde, G. (2011). **Relationships between Construction Clients and Participants of the Building Industry: Structures and Mechanisms of Coordination and Communication**, Architectural Engineering and Design Management, 7(1): 3-22.
- Godet, M. (2006). **Creating Futures: Scenario planning as a Strategic Management Tool**, France, and Economical publish.
- Higdem, Ulla (2014). **The co-creation of regional futures: Facilitating action research in regional foresight**, Futures, 57: 41-50.
- Joseph, V. (2003). **A generic foresight process framework**, Foresight, 3: 10-21.
- Lizarralde, G (2011). **Stakeholder participation and international housing in subsidized housing projects in colombia and south Africa**, Habitat international, Vol.35(2): 175-187.
- Long, N. (1977). **An Introduction to the Sociology of Rural Development**, London: Tavistock Publications.
- March, A., Kornakova, M., Handmer, (2017). **Urban planning and recovery governance**, In: March, A., Kornakova, M. (Eds.), Urban Planning for Disaster Recovery. Elsevier Science, Cambridge, 13-30.
- Markey, S., Connelly, S., & Roseland, M. (2010). **Back of the Envelope: Pragmatic Planning for Sustainable Rural Community Development**, Planning Practice & Research, 25(1): 1-23.
- Maynooth, NUI (2005). **Rural Ireland 2025 foresight perspectives**, joint publication, University College Dublin, Teagasc.
- Nackoney, J., Williams, D. (2013). **A comparison of scenarios for rural development planning and conservation in the Democratic Republic of the Congo**, Biological Conservation, 164: 140-149.
- Oner A. M., Ozcan, S. (2005). **A system approach to policy analysis and development planning: Construction sector in the Turkish 5-year development plans**, Technological Forecasting and Social Change. 72(7): 886-911.
- Raszkowski, A. (2014). **Place marketing in the process of territorial identity creation and strengthening**, Journal of European Economy, 13(2): 193-204.
- Ricardo A. D. (2011). **Planning for sustainable development: Strategic alignment in Peruvian regions and cities**, Futures, 43 (8): 908-918.

- Schwab, J., (2010). **Hazard Mitigation: Integrating Best Practice into Planning.** American Planning Association, Chicago.
- Stimson, R. J., Stough, R. R., & Roberts, B. H. (2006). **Regional economic development: analysis and planning strategy,** Springer Science & Business Media.
- Tonts, M., Horsley, J., (2019). **The neoliberal countryside.** In: Scott, M., Gallent, N., Gkartzios, M. (Eds.), **The Routledge Companion to Rural Planning,** Routledge Companion, London and New York, 114–124.
- Torre, A. and F. Wallet (2016). **Regional Development in Rural Areas: Analytical Tools and Public Policies,** Springer Briefs in Regional Science.
- Vargas-Lama, F., & Osorio-Vera, F.-J. (2020). **The Territorial Foresight for the construction of shared visions and mechanisms to minimize social conflicts: The case of Latin America,** Futures, 123: 102625.
- Weigand, K., Flanagan, T., Dye, K, Jones, P. (2014). **Collaborative foresight: Complementing long-horizon strategic planning,** Technological Forecasting & Social Change, 85: 134–152.
- Zivanovic, V. (2017). **The Role of Nodal Centers in Achieving Balanced Regional Development,** Journal of the Geographical Institute Jovan Cvijic SASA 67(1): 69-84

